

Keskustelua kertomuksesta ja sen tutkimisesta

Teemu Ikonen

Jälkiklassisen narratologian suuntauksia

Mitä narratologialle on oikein tapahtunut? Näin on moni kysynyt viime vuosina, tiedonhalusta tai näkemäänsä ihmetellen. Oma kiinnostukseni asiaan juontaa juurensa 1990-luvun puoliväliin, jolloin narratologian harrastukseni väistyi muiden tutkimusaiheiden tieltä.

Seuraavassa huomioita tutkimusalan kehityksestä viimeisen kymmenen vuoden aikana. 1990-luvun vaihteessa strukturalismin hegemonia alkoi olla uhattuna myös kertomuksen tutkimuksessa. Narratologit yrittivät torjua dekonstruktiota, feminismiä ja muita kontekstuaalisiksi nimettyjä lähestymistapoja, jotka koettiin uhkiksi koko tutkimusalalle. Puhuttiin narratologian kriisistä.

Kriisipuheista huolimatta 1990-luvusta tuli erityisen vilkas vuosikymmen kertomuksen tutkimuksessa. Kehitys ei rajoittunut taiteidentutkimukseen eikä humanistisiin tieteisiin, vaan näkyy myös psykologiassa, eri yhteiskuntatieteissä, teologiassa ja oikeustieteessä. Samalla narratologia-termiä alettiin käyttää laajasti myös strukturalistisen tradition ulkopuolella.

Narratologinen julkaisutoiminta oli 90-luvulla ja on edelleen huomattavan vireää ja monipuolista: erityisesti voidaan mainita julkaisusarjat *Frontiers of Narrative* (Nebraskan yliopisto), *Studies in Narrative* (John Benjamin) sekä *Theory and Interpretation of Narrative* (Ohio State). *Poetics Today* ja *Style* saivat rinnalleen sellaisia lehtiä kuin *Image (&) Narrative*, *Journal of Narrative Theory* (ent. *Journal of Narrative Technique*), *Narrative* ja *Narrative Inquiry* (ent. *Journal of Narrative and Life History*).

Kirjallisuudentutkimuksessa strukturalistisen narratologian rinnalle ja sitä syrjäyttämään on ilmestynyt monenlaisia suuntauksia: sosionarratologia, psykoanalyttinen narratologia, ”postmoderni”, jälkistrukturalistinen, feministinen, retoriseettinen narratologia, hypertehtien narratologia, mahdollisten maailmojen teoriaa soveltava narratologia sekä erilaiset kognitiiviset ja ”ideologiset” lähestymistavat (vrt. Fludernik & Richardson 2000). Ennen strukturalismia oli tapana soveltaa eri tieteenaloilla; nyt eri tieteenalojen tuloksille etsitään narratologisia sovelluksia.

Luettelosta saa jonkinlaisen käsityksen nykytutkimuksen pluralismista, vaikka läheltä katsottuna se muistuttaakin lähinnä Borgesin kiinalaista ensyklopediaa. Esimerkiksi ”postmoderni” narratologia saattaa joskus (esim. Currie 1998) sisällyttää itseensä kaikki mahdolliset ”jälkistrukturalistiset” teoriat, toisinaan taas viitata postmodernistista kirjallisuutta käsittelevään tutkimukseen (McHale 1987). Eettinen narratologia voi kytkeytyä yhtä hyvin boothilaiseen retoriikkaan (Phelan 1996) kuin Levinasin retoriikkakritiikkiin (Gibson 1999). Lisäksi monet tutkijat yhdistelevät useampia mainituista lähestymistavoista.

Myös narratologian tutkimuskohteissa on havaittavissa siirtymiä pitkin 1990-lukua. Nyky-

painotuksista saa kuvan, kun vertaa piakkoin ilmestyvää Manfred Jahnin, David Hermanin ja Marie-Laure Ryanin toimittamaa kertomusteorian ensyklopediaa Gerald Princen narratologian sanakirjaan (1987). Tuoreiden lähestymistapojen ohella uudessa ensyklopediassa eniten tilaa saavat sellaiset aiheet kuin antiikin länsimaiset ja ei-länsimaiset kertomusteoriat, digitaalinen kertomus, kuvallinen kertomus, realismi sekä erilaiset ”X ja kertomus” -hakusanat (X = draama, identiteetti, laki, lääketiede, musiikki, tiede, trauma).

* * *

Termillä ”jälkiklassinen narratologia” David Herman (1999) on kuvannut sitä, mikä yhtenäistää tutkimusalaan metodologisesta pluralismista huolimatta. Klassinen narratologia on metodiltaan strukturalistisvaikutteisista.

Jälkiklassisella narratologialla on Hermanin mukaan kolme tavoitetta. Ensinnäkin on koetettava klassisten mallien mahdollisuuksia ja rajoja eli selvitettävä, mitä kertovia ilmiöitä ne voivat ja mitä ne eivät voi valaista. Toiseksi klassisia malleja on mahdollisuuksien mukaan täydennettävä ja muunnettava kattamaan aikaisemmassa tutkimuksessa huomiotta jääneitä tai sen periaatteita kyseenalaistavia ilmiöitä. Edellä mainittuihin tavoitteisiin pyrittäessä on lisäksi esitettävä tulkintoja yksittäisistä kertomuksista, jolloin jälkiklassisen narratologian merkitys voidaan osoittaa myös kirjallisuuden ja kertomuksen teorian ulkopuolella.

Muotoilun varovaisuudesta voi päätellä, että jälkiklassinen narratologia pikemminkin jatkaa strukturalismin pohjalta kuin asettaa sen perusteellisesti kyseenalaiseksi. Mikä tekee strukturalismista edelleen niin elinvoimaisen?

Muiden muassa David Darby (2001) on yrittänyt vastata tähän kysymykseen. Hän näkee narratologian historian kahden keskeisen koulukunnan kilpailuksi: ensimmäinen on 1950-luvun puolivälissä kehkeytynyt saksalainen, klassisesta poetiikasta ponnistava *Erzähltheorie* (Stanzel et al.), toinen 1960-luvun puolivälissä läpimurtonsa tehnyt ranskalaisen strukturalismin *Poétique*-ryhmä (Genette et al.). Traditioiden välillä oli pitkään kuilu, vain harvat tutkijat (Cohn, Fludernik) keskusteluttivat niitä keskenään.

Strukturalistinen narratologia on osoittautunut kilpailijaansa elinvoimaisemmaksi ja muunnautumiskykyisemmäksi, ja siihen nykylähestymistavat usein itsensä suhteuttavat niin anglo-amerikkalaisessa, ranskalaisessa kuin saksalaisessakin tutkimuksessa. Näin on Darbyn mukaan käynyt siksi, että strukturalistisessa perinteessä on ollut valmius käsitellä tekijyyteen, lukemiseen ja kontekstiin liittyviä kysymyksiä, kun taas *Erzähltheorien* traditio on suhtautunut torjuvasti ”tekstinulkoiisiin” kysymyksiin ja pitäytynyt kertomuksen autonomisen muodon ja tekniikan analyysissa.

Darbyn yllättävän tulkinnan mukaan ratkaisevan edun strukturalistiselle tutkimukselle soi sisäistekijän (*implied author*) käsite: vain sen avulla voidaan liikkua luontevasti kertomuksen muodollisten piirteiden ja kontekstuaalisten kysymysten välillä.

”Sisäistekijä” jakoi tunnetusti narratologit aikoinaan kahteen leiriin; nyt Darby väittää, että käsitettä soveltaneiden eduksi. Käsitteen hylänneet ovat jääneet kapeasti – ”formalistisesti” –

tulkittuun strukturalismiin (esim. Genette); sen uudelleenmuotoilleet ovat sen sijaan kyenneet avaamaan narratologiaa laajemmille kulttuurisille diskursseille (esim. Rimmon-Kenan).

Darbyn tulkinta on mielestäni yksinkertaistava ja harhaanjohtava (vrt. Fludernik 2003; Kindt & Müller 2003; Darby 2003). Väittäisin päinvastoin, että sisäistekijän käsite piti elossa haitallista mielikuvaa tekstistä autonomisena, rakenteeltaan yhtenäisenä ja tilallisesti rajautuneena objektina eli teoksena; näiden takeena oli vieläpä tekijähahmo. Kaikki tämä sopi huonosti yhteen strukturalismin alkuperäisesti laajemman tekstikäsitteen kanssa. Tämä mielikuva ohjaa joitakin tutkijoita edelleen samastamaan ”tekstinulkoiset” ja kontekstuaaliset asiat toisiinsa. Kyvyttömyys luopua teosvetoisesta lähtökohdasta näkyy edelleen Rimmon-Kenanin ja Ruth Ginsburgin (1999) kehittyneissä ”tekijäversioista”, jotka kertovat lähinnä ideologiakriittisen älyllisen ilmaston asettamista paineista narratologille. Vertailukohdaksi käy lacanilainen kirjallisuudentutkimus (esim. Felman 1987; 2002), joka on alusta lähtien liikkunut luontevasti kirjallisten teosten, niistä käydyn keskustelun ja muiden historiallisten yhteyksien välillä juuri strukturalistisen tekstikäsitteensä ansiosta.

* * *

Vuonna 1993 perustetun *Narrative*-lehden tuoreessa numerossa Jonathan Culler (2004) palaa pitkästä ajasta narratologian pariin. Elegantissa artikkelissaan kaikkietävän kertojan käsitteestä hän jatkaa siitä, mihin 80-luvun lopulla jäi henkilöksi ajatellun kertojan kritiikissään.

Cullerin mukaan olisi luovuttava kertomusten kääntämisestä jonkun raportoimiksi tarinoiksi ja etsittävä muita vaihtoehtoja. Tällaisen käännöksen ongelmat näkyvät korostetusti kaikkietävän kertojan käsitteessä. Sen sijaan, että se kuvaisi kunnolla mitään, se sotkee yhteen monia kertomuksen analyysissä tärkeitä kysymyksiä fiktion luonnista, kertovasta auktoriteetista, ajattelun kuvitteellisesta esittämisestä ja informaation rajautumisesta.

Jos kaikkea fiktiivisestä maailmasta todettua ajatellaan tiedon asiaksi, on helppo ajautua pohtimaan, minkälainen kertojan täytyisi olla, että hän voi kaiken tämän tietää – luomaan fiktiota fiktion rinnalle. Kaikkietävä kertoja kuuluu Cullerin mukaan naturalisointikeinoihin, joissa kertomuksen piirteitä selitetään postuloimalla yksilön tietoisuus niiden lähteeksi, ja jos inhimillinen tietoisuus ei riitä, *deus ex machina*. Cullerin mukaan esimerkiksi realismin kerrontatekniikoiden kunnollinen tutkimus voi alkaa vasta, kun kaikkietävyyden kaltaisista puoliuskonnollisista rakennelmista on luovuttu.

Henkilömäinen kertoja on toki kömpelö lähtökohta oletus elokuvakerronnan analyysissä; David Bordwellin muinainen (1985) kritiikki oli tältä kannalta oikeutettu. Bordwell antoi kuitenkin ymmärtää, että kirjallisuudessa oletuksesta ei tarvitsisi luopua. Cullerilaisittain elokuvaa ja kirjallisuutta ei voi tällä perusteella erottaa toisistaan. Molemmat kykenevät tuottamaan subjektiivisuuden ja objektiivisuuden vaikutelmia ilman, että taustalla väijyisi jokin inhimillinen tai ei-inhimillinen puhuja, kertoja tai ”esittäjä”. Taiteenlajien ja medioiden eroa on etsittävä muualta.

* * *

Vuonna 1989 Rimmon-Kenan esitti analyysin, jonka mukaan narratologia oli kriisissä, koska se oli jättänyt kertomuksen ”mediumin” huomiotta. Se oli toisin sanoen jäänyt liian yleiselle tasolle,

ninkaan asemaa uusmediatutkimuksessa.

* * *

Vuonna 1990 Elrud Ibsch peräänkuulutti kognitiivista käännettä narratologiaan. Sittemmin tämä käänne on toteutunut muiden muassa Monika Fludernikin, David Hermanin, Manfred Jahnin, Uri Margolinin ja Ansgar Nünningin tutkimuksissa (ks. *Narrative Theory and Cognitive Sciences*, 2003).

Turhasta vaatimattomuudesta ei edellä mainittuja tutkijoita voi syyttää: Margolinin (1999) mukaan kognitiivinen näkökulma merkitsee paradigmanvaihdosta narratologiaan; Herman (2000) sijoittaisi kertomuksenteorian kokonaisuudessaan kognitiotieteiden alle.

Kognitiivinen narratologia kätkee taakseen ns. toisen polven kognitiotieteen, joka yhdistelee filosofian, kielitieteen, psykologian ja tekoälytutkimuksen näkökulmia. Näitä yhdistää tietty ”naturalistinen” lähtökohta.

Naturalistiselta kannalta kertomus on loogis-tieteellisen ajattelun ohella ihmisen kognitiivisen toiminnan perusmuoto, kokemuksen järjestäjä ja todellisuuden rakentaja. Erilaiset kertovat kaavat (”kehykset”, ”skeemat”, ”skriptit” jne.) jäsentävät kokemuksen tunnistettaviksi ja sovellettaviksi ”tarinoiksi” jopa ennen kieltä ja sen avulla välitettyjä kertomuksia: Mark Turnerin (1996) sanoin ”tarina edeltää kielioppia”. Kertomus ei näin ole ennen muuta kommunikaatiota tai representaatiota kuten strukturalismissa; pikemminkin kertomus valmistelee näitä kytkemällä asioita yhteen, sijoittamalla ne kokemukselliseen kehikkoon, jossa tapahtumilla on toimijansa, ajallis-paikalliset jatkumonsa ja niin edelleen.

Näistä lähtökohdista käsin kognitiivinen narratologia on tutkinut lukuprosessia empiirisesti, mallintanut kertomuksen hahmottamisen dynamiikkaa, kirjoittanut klassisen narratologian käsitteistöä uudelleen (etenkin fokalisoititeoriaa) ja nostanut klassisen narratologian marginalisoimia aiheita tutkimuksen keskiöön (esim. kerronnan ruumiillisuus).

Jahnin (1996) mukaan kognitiivinen narratologia yrittää ajatella perusteita myöten sen, minkälaisen ennakkoehtojen mukaan havainto, muistaminen, kieli ja kertominen toimivat, ja tältä pohjalta se päätyy usein kyseenalaistamaan klassisen narratologian erotteluja. Esimerkiksi erottelut puhumisen ja näkemisen sekä kirjaimellisen ja metaforisen näkemisen välillä voidaan Jahnin mukaan purkaa osoittamalla niiden yhteinen juuri: ne edellyttävät ”kuvitteellista havainnointia”, joka muotoutuu inhimillisen kokemuksen lainalaisuuksien mukaan. Kokemuksellisuudesta käsin voidaan selittää, miksi tekstianalysissa törmätään strukturalistiselta kannalta ratkeamattomiin tapauksiin – juuri siksi, että kertomista, fokalisoitintia ja lukemista ei voi viime kädessä erottaa toisistaan.

Genie Babb (2002) ja Daniel Punday (2003) ovat yrittäneet yhdistää ruumiillisuuden (*embodiment*) analyysia narratologiaan. Babbin mukaan henkilöhahmon analyysissa toiminta ja psykologia ovat perinteisesti ajaneet ruumiillisuuden edelle. On keskitytty sisäisiin tiloihin, henkisiin ominaisuuksiin, persoonallisuuden piirteisiin, ja kuvaukset henkilöiden ulkonäöstä on luettu epäsuoriksi ilmauksiksi psykologisista piirteistä.

Babb kehittää toisenlaista ruumiillisuuden analyysimallia lähtien fenomenologisesta ”eletyn

* * *

Näiden rannattomien näköalojen vastapainoksi viimeaikaisesta narratologiasta löytyy yrityksiä tarkentaa käsityksiä klassisen kertomusteorian kulmakivistä, tarinan, tapahtuman ja representaation käsitteistä.

Margolinin (1999) mukaan klassisessa mallissa kertomus on ennen kaikkea kerrontahetkestä katsottuna menneisyyteen sijoittuvien tilojen, toimien ja tapahtumien kuvausta. Nämä eli tarina on lähtökohtaisesti tiedetyn tosiasian asemassa. Tapahtumasarjan oletetaan päättyneen, mikä mahdollistaa sen jäsentämisen merkitykselliseksi (funktionaaliseksi) kokonaisuudeksi. Jos nämä ehdot eivät täyty, kyseessä on poikkeuksellinen kertomus tai ei kertomus lainkaan. Margolin lähtee kirjoittamaan klassista kertomuksen prototyyppiä yhdeksi mahdollisuudeksi laajempaan kertomuksen malliin.

Margolinin hahmottamana kertova lause sisältää ytimen (tapahtuman) ja kolme operaattoria, jotka määrittävät tätä ydintä eli ajallinen asema, sisäiset ajalliset ääriviivat (loppunut, käynnissä oleva) ja todellisuusstatus (eri modaliteetit). Kertojan ja fokalisoijan asennoituminen voi puolestaan tarkentaa tai hämärtää näitä määrittäviä.

Margolinin malli tulee lähelle mahdollisten maailmojen teoriaa soveltavaa tutkimusta (esim. Ryan 1991; Dolezel 1998), jossa tapahtuminen määrittyy muutokseksi mahdollisten maailmojen sisällä tai niiden välisissä suhteissa. Sen lisäksi, että tällaiset mallit ovat ylipäänsä verrattomasti tarkempia kuin Bremondin muinainen ”tarinan logiikka”, niiden ei tarvitse nostaa käsiä pystyyn sellaisten kokeelliseksi marginalisoitujen tekstien kuten Beckettin ja Cooverin lyhytproosan edessä, joita ei voi palauttaa ennalta olemassaolevan (yhden) tarinan esityksiksi.

* * *

Tarastin ja Eskelisen lisäksi muutkin suomalaiset narratologit ovat kunnostautuneet viime vuosina. Heta Pyrhönen ja Virpi Hämeen-Anttila ovat avustaneet Hermanin, Jahnin ja Ryanin narratologian ensyklopediaa. Petri Merenlahti on väitellyt narratologisesta evankeliumitutkimuksesta. Pekka Tammi ja Hannu Tommola ovat vetäneet Tampereen yliopistossa kieli- ja kirjallisuustieteellistä projektia, joka kartoittaa vapaan epäsuoran esityksen ilmentymiä eri kielialueiden kirjallisuuksissa. Samuli Hägg on koetellut väitöskirjassaan viimeaikaisia narratologisia lähestymistapoja Pynchonin *Gravity's Rainbow* -romaanin vasten.

Merenlahden (2002) lähtökohtana on David Rhoadsin ”narratiivikritiikki”, joka lähestyy evankeliumeja kirjallisuutena. Merenlahti pyrkii eroon tietyistä kirjallisista (etenkin uskriittisistä) painoituksista narratiivikritiikissä ja päätyy laventamaan eksegeettistä evankeliumitutkimusta hermeneuttiseen ja ”sosioretoriseen” suuntaan. Toivottavasti Merenlahti ei kuitenkaan kokonaan jätä dialogia kirjallisuudentutkimuksen kanssa: esimerkiksi James Phelan voisi olla jatkossa luonteva keskustelukumppani.

Tammen (2003) kontribuutio FID-projektiin kytkeytyy Hermanin kuvaamaan jälkiklassisen narratologian kolmanteen haaraan, jossa klassisia typologioita horjutetaan kirjallisten tekstien idiosynkraattisilla ilmiöillä. Jatkossa luvassa lienee kannanottoja myös kognitiivisen narratologi-

Lähteet

- AARSETH, ESPEN J. 1997: *Cybertext. Perspectives on Ergodic Literature*. Baltimore (Maryland): The Johns Hopkins University Press.
- ALASUUTARI, PERTTI 1997: The Discursive Construction of Personality. *The Narrative Study of Lives*. Volume 5. Amia Lieblich & Ruhtellen Josselson (eds.). Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications.
- BABB, GENIE 2002: Where the Bodies Are Buried: Cartesian Dispositions in Narrative Theories of Character. *Narrative* 10:3, 195-221.
- BORDWELL, DAVID 1985: *Narration in the Fiction Film*. London: Methuen.
- CULLER, JONATHAN 2004: Omniscience. *Narrative* 12:1, 22-34.
- CURRIE, MARK 1998: *Postmodern Narrative Theory*. Transitions Series. Basingstoke & New York: Macmillan Press & St. Martin's Press.
- DARBY, DAVID 2001: Form and Context: An Essay in the History of Narratology. *Poetics Today* 22:4, 829-852.
- DARBY, DAVID 2003: Form and Context Revisited. *Poetics Today* 24:3, 423-436.
- DOLEZEL, LUBOMÍR 1998: *Heterocosmica: Fiction and Possible Worlds*. Parallax Series. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- ESKELINEN, MARKKU 2002: *Kybertekstien narratologia. Digitaalisen kerronnan alkeet*. Jyväskylän yliopiston nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 75.
- FELMAN, SHOSHANA 1987: *Jacques Lacan and the Adventure of Insight. Psychoanalysis and Contemporary Culture*. Cambridge: Harvard UP.
- FELMAN, SHOSHANA 2002: *The Juridical Unconscious: Trials and Traumas in the Twentieth Century*. Cambridge: Harvard UP.
- FLUDERNIK, MONIKA 1996: *Towards a "Natural" Narratology*. London & New York: Routledge.
- FLUDERNIK, MONIKA 2003: History of Narratology: A Rejoinder. *Poetics Today* 24:3, 405-411.
- FLUDERNIK, MONIKA & RICHARDSON, BRIAN 2000: Bibliography of Recent Works on Narrative. *Style* 34:2.
- GASCHÉ, RODOLPHE 1979: Deconstruction as Criticism. *Glyph* 6. Johns Hopkins Textual Studies, 177-215.
- GIBSON, ANDREW 1996: *Towards a Postmodern Theory of Narrative*. Edinburgh: Edinburgh UP.
- GIBSON, ANDREW 1999: *Postmodernity, Ethics, and the Novel from Leavis to Levinas*. London: Routledge.
- GINSBURG, RUTH & RIMMON-KENAN, SHLOMITH 1999: Is There Life After Death? Theorizing Authors and Reading Jazz. Teoksessa *Narratologies. New Perspectives on Narrative Analysis*, 66-87.
- HERMAN, DAVID 1999: Introduction: Narratologies. Teoksessa *Narratologies. New Perspectives on Narrative Analysis*, 1-30.
- HERMAN, DAVID 2000: Narratology as a Cognitive Science. *Image (♠) Narrative* 1.
- HÄGG, SAMULI 2003: *Narratologies of Gravity's Rainbow*. <http://joypub.joensuu.fi/publications/>

dissertations/hagg_narratologies/hagg.pdf

IBSCH, ELRUD 1990: The Cognitive Turn in Narratology. *Poetics Today* 11:1, 411-18.

JAHN, MANFRED 1996: Windows of Focalization: Deconstructing and Reconstructing a Narratological Concept. *Style* 30:2, 241-267.

JAHN, MANFRED 1999: "Speak, friend, and enter": Garden Paths, Artificial Intelligence, and Cognitive Narratology. Teoksessa *Narratologies. New Perspectives on Narrative Analysis*, 167-194.

KINDT, TOM & MÜLLER; HANS-HARALD 2003: Narratology and Interpretation: A Rejoinder to David Darby. *Poetics Today* 24:3, 413-21.

KIRSTINÄ, LEENA 2000: Kohti 'luonnollista' narratologiaa. *Kirjallisuus, kieli ja kognitio. Kognitiivisesta kirjallisuuden- ja kielentutkimuksesta*. Toim. Katriina Kajannes ja Leena Kirstinä. Helsinki: Yliopistopaino, 101-132.

KREISWIRTH, MARTIN 2000: Merely Telling Stories? Narrative and Knowledge in the Human Sciences. *Poetics Today* 21:2, 293-318.

Linguistics and Literary Aspects of Free Indirect Discourse from a Typological Perspective (2003). Edited by Pekka Tammi and Hannu Tommola. Tampere: Tampereen yliopisto, Taideaineiden laitos, julkaisu 6.

MCHALE, BRIAN 1987: *Postmodernist Fiction*. New York: Methuen.

MERENLAHTI, PETRI 2002: *Poetics for the Gospels? Rethinking Narrative Criticism*. Studies of the New Testament and Its World. London & New York: T&T Clark.

Narrative across Media: The Languages of Storytelling. Ed. by Marie-Laure Ryan. Frontiers of Narrative. Lincoln & London: University of Lincoln Press 2004.

Narrative Theory and Cognitive Sciences. Ed. David Herman. Stanford: CSLI Publications.

Narratologies. New Perspectives on Narrative Analysis. Ed. David Herman. Theory and Interpretation of Narrative Series. Columbus: Ohio State UP 1999.

PHELAN, JAMES 1996: *Narrative as Rhetoric: Technique, Audiences, Ethics, Ideology*. The Theory and Interpretation of Narrative Series. Columbus: Ohio State University Press.

PIETILÄ, VEIKKO 1995: *Kertomuksia uutisista, uutisia kertomuksista. Kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä*. Tampere: Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos, julkaisusarja A 86.

PRINCE, GERALD 1987: *Dictionary of Narratology*. Aldershot: Scholar Press.

PULKKINEN, TUIJA 2000: *The Postmodern and the Political Agency*. SoPhi 50. Jyväskylä: Jyväskylä UP.

PUNDAY, DANIEL 2003: *Narrative Bodies: Toward a Corporeal Narratology*. Palgrave MacMillan.

RIMMON-KENAN, SHLOMITH 1989: How the Model Neglects the Medium: Linguistics, Language, and the Crisis of Narratology. *The Journal of Narrative Technique* 19:1, 157-166.

RYAN, MARIE-LAURE 1991: *Possible Worlds, Artificial Intelligence, and Narrative Theory*. Bloomington: Indiana UP.

RYAN, MARIE-LAURE 1999: Cyberage Narratology: Computers, Metaphor, and Narrative. Teoksessa *Narratologies. New Perspectives on Narrative Analysis*, 113-141.

SCHANK, ROGER C. 1999: *Tell Me a Story*. Narrative and Intelligence. Evanston (Ill.): Northwes-

tern UP.

TAMMI, PEKKA 1999: Ehdotus vuosisadan (sarjakuva)kirjaksi, tai miten Spiegelmanin *Maus* on tehty. Teoksessa *Laulujen lumossa*. Prof. Yrjö Varpion juhlaKirja. Toim. Yrjö Hosiaislouma. Tampere: Tampere UP.

TAMMI, PEKKA 2003: Risky Business: Probing the Borderlines of FID. Nabokov's *An Affair of Honor (Podlec)* as a Test Case. Teoksessa *Linguistics and Literary Aspects of Free Indirect Discourse from a Typological Perspective* (2003). Edited by Pekka Tammi and Hannu Tommola. Tampere: Tampereen yliopisto, Taideaineiden laitos, julkaisu 6, 41-54.

TURNER, MARK 1996: *The Literary Mind*. New York: Oxford UP.w